

ГЕНЕЗА ТЕОРІЙ ПЛАНУВАННЯ З ПОЗИЦІЇ ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРСПЕКТИВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто сутність категорії «стратегічне планування», причини зростання його ролі в сучасних умовах господарювання, досліджено еволюцію поглядів на процес планування, проаналізовано погляди різних шкіл стратегій на процес планування економічного розвитку та здійснено класифікацію теорій планування відповідно до визначення перспектив економічного розвитку підприємства.

Ключові слова: планування, розвиток, стратегія, підприємство, класифікація.

На сьогодні в Україні економічний розвиток і стан добробуту населення перебувають на досить низькому рівні. При незмінності цих обставин втягування нашої держави в інтеграційні й глобалізаційні процеси поглиблюють наявні проблеми. Тому необхідність застосування стратегічного планування як передумови визначення тих стратегічних векторів розвитку, орієнтація на які дозволить із максимальною ефективністю використати внутрішній потенціал національної й регіональної економік, обумовить здійснення економічного прориву в умовах висококонкурентного ринкового середовища з ознаками глобалізації.

Стратегічне планування – новий термін, який експерти вживають досить часто. Причинами зростання ролі стратегічного планування в сучасних умовах господарювання є: концентрація капіталу, процеси диверсифікації, інтернаціоналізація капіталу, розвиток науково-технічного прогресу, переорієнтація підприємств із виробництва на збут, розвиток акціонерної форми власності, вихід на міжнародний ринок, необхідність перерозподілу ресурсів тощо. Ці причини і обумовлюють виникнення однієї з найгостріших проблем – проблеми стратегічного планування розвитку підприємства.

Вагомий внесок у розвиток теорій планування, в тому числі стратегічного, зробили такі українські та закордонні вчені, як: Альберт М., Ансофф І., Іванова В. В., Мескон М. Х., Мельник Л. Г., Мінцберг Г., Мостенська Т. Л., Стюарт К., Хедоурі Ф. та ін.

Відаючи належне науковій та практичній значущості праць названих авторів, вважаємо, однак, що певне коло завдань концептуального, методологічного та методичного характеру потребує подальшого розвитку.

Мета статті – проаналізувати генезу теорій планування з позиції визначення перспектив економічного розвитку підприємства, здійснити групування цих шкіл відповідно до сутнісного наповнення стратегічної складової планування економічного розвитку підприємства.

План як система економічних заходів виник разом із появою розподілу та кооперації праці. Планування, як суспільна категорія формувалася разом із становленням різних форм власності в системі різних суспільно-економічних формацій. Даніел Мак Келем у середині XIX ст. запропонував набір процедур управління

американською залізницею [5, с. 25]. Розробки в галузі економічного прогнозування та планування з'явилися і в останній чверті XIX століття. Вони були пов'язані зі спробами виявити майбутні тенденції виробництва основних продуктів на основі аналізу статистичних даних і скласти відповідні плани [1, с. 16]. Праця Адама Сміта «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.), яка стала першим порівняльним дослідженням основ економіки, праці і механізації в умовах вільного ринку, хоча фізична праця втратила значення, є актуальною і сьогодні, а ринкові сили до цього часу діють як і описано у вченні Адама Сміта [2, с. 302-305].

На початку XX століття були зроблені перші спроби виявлення економічних індикаторів. Зокрема Дж. Брукмайер вже в 1911 р. намагався використовувати для прогнозування три хронологічні ряди наступних показників: індекс банківських кредитів, індекс цін акцій, індекс загальної економічної активності. Цей підхід одержав подальший розвиток у 20-і роки в дослідженнях Гарвардського університету, де використовувались так звані «гарвардські криві АВС». Саме на цей період припадає перша іскра інтересу до менеджменту як науки. Рік, коли Фредерік У. Тейлор опублікував свою книгу «Принципи наукової організації управління», вважається початком визнання менеджменту наукою та самостійною сферою наукових досліджень. Це не означає, що відразу стало зрозуміло, що для підвищення ефективності організації необхідне систематичне управління. Ця концепція розвивалась поступово – із середини XIX до 20-років XX століття [3, с. 54]. Праці цього періоду Роберта Оуена та Річарда Аркрайта створили основи для планування. Технологічні процеси вимагали планування джерел енергії, потужностей, забезпечення нормальних умов праці для робітників тощо.

Поштовхом для розвитку прогнозування та планування стала криза 1929-1933 рр., яка змусила шукати шляхи виходу з неї. У 30-і роки вперше виникає планування на макрорівні, яке охоплює фінансово-бюджетну і грошово-кредитну політику.

Прийнято вважати, що сучасне стратегічне планування сформувалося на основі внеску різних шкіл стратегій. Найбільш відомими серед них є школа дизайну, школа планування, школа позиціонування, школа підприємливості, когнітивна школа, школа навчання, школа влади, школа культури, школа

зовнішнього середовища, а також школа конфігурації [4, с. 13].

Охарактеризуємо більш детально кожну з них.

Школа дизайну (проекування, конструювання, моделювання), поза сумнівом, сформувала найбільш впливову точку зору на процес побудови стратегії. Її ключові ідеї лежать в основі університетських курсів стратегічного менеджменту і часто використовуються на практиці. У загальних рисах, дизайн-школа (Design School) економічну стратегію трактує як відповідність між характеристиками фірми і тими можливостями, які визначають її позицію у зовнішньому середовищі [4, с. 26].

Школа планування висунула основні ідеї, які прекрасно поєднувалися з переважаючою як у навчанні менеджерів і великому бізнесі, так і в державній практиці загальною тенденцією: формальні процедури, формальне навчання, формальний аналіз, велика кількість цифр. Вироблення стратегічного курсу було прерогативою висококваліфікованих плановиків, які мають прямий вихід на вище керівництво організації. Варто зазначити, що представники цієї школи, при всій їх чисельності, виконали досить обмежену кількість посправжньому глибоких дослідів стратегічного планування [4, с. 44].

Школа позиціонування визнає численні вихідні положення шкіл планування і дизайну і їх фундаментальні моделі, додаючи із свого боку до їх змісту два важливі аспекти. По-перше, вона у буквальному значенні підкреслює значення стратегій самих по собі, а не тільки процесу, опосередкуванням якого вони формуються. І по-друге, вона відходить від декларацій школи планування і повторень школи дизайну: школа позиціонування, фокусуючись на змісті стратегій, відкрила для всезагального дослідження розпорядчу сторону стратегічного менеджменту [4, с. 72].

Школа підприємливості розглядає стратегічний процес крізь призму дій однієї людини, керівника організації і підкреслює значення притаманних тільки йому станів і процесів – інтуїції, здорового глузду, мудрості, стажу, проникливості. На відміну від деяких інших, школа підприємливості ставиться до стратегічної перспективи не як до колективної або культурної, а як до індивідуальної побудови керівника організації. Відповідно, на думку її прихильників, організація цілком і повністю залежить від диктату індивіда. І зовнішнє оточення організації перетворюється якщо не в царину її керівника, то в територію, де він відчуває себе цілком вільно як людина, яка зі знанням справи веде свою компанію в деяку захищену нішу, надійне укриття. Центральне поняття школи підприємливості – «бачення»: уявлення стратегії подумки, народження або відображення у свідомості керівника організації. Завдяки цьому воно відрізняється гнучкістю, і будь-який керівник легко адаптує її до свого стажу [4, с. 108].

Когнітивна школа (вона ж школа пізнання) спирається на когнітивну психологію. Стратегічний процес аналізується з точки зору пізнавальних здібностей людини, тобто формування стратегії є процес, що відбувається у свідомості стратега. Як наслідок, стратегії зароджуються як перспективи (у формі концепцій, карт, схем, фреймів), що встановлюють способи отримання інформації із оточуючого середовища. Ця інформація (відповідно до об'єктивної гілки когнітивної школи), перш ніж вона буде розшифрована за допомогою когнітивних карт,

проходить крізь численні фільтри, або є просто інтерпретацією світу, який існує тільки у тому вигляді, у якому сприймається [4, с. 143].

Школа навчання сповідує думку, що стратегії виникають тоді, коли люди – діючи іноді індивідуально, але частіше колективно – приходять до вивчення ситуації, що склалася і здібностей організації справитися з нею і, в кінцевому випадку, до дієвої схеми поведінки. Школа навчання запропонувала сприймати традиційне представлення формування стратегії як просту фантазію – яка дуже приваблива для багатьох менеджерів, але, на жаль, абсолютно не відповідає реальним організаційним процесам [4, с. 148].

Школа влади трактує процес формування стратегії як відкриту боротьбу за вплив, який особливий акцент робить на важливості використання менеджерами владних і політичних рішень. Стратегії, що виникають таким чином, як правило, мають спонтанний характер і набувають форми швидше позиції аніж перспективи [4, с. 215].

Школа культури розглядає формування стратегії як процес соціальної взаємодії, заснованого на спільних для членів організації переконаннях і розумінні. Вірування індивіда є результатом процесу залучення до визначеної культури або соціалізації, як правило, не вираженої явно і вербально, хоча іноді підсиленої більш формальним сприйняттям. Як наслідок, члени організації можуть лише частково охарактеризувати переконання, на яких базується їх культура, у той час, як її витоки і пояснення можуть залишатися для них малозрозумілими. Тому стратегія набуває форми перш за все перспективи і у другу чергу позиції, яка вкорінилася у колективних прагненнях (не обов'язково явно виражених) і віддзеркалених у моделях, що захищають глибинні ресурси і можливості організації, що формують її конкурентні переваги [4, с. 221].

Школа зовнішнього середовища розглядає останнє як набір сил загального характеру, які є головним елементом процесу створення стратегії організації. Організація повинна або адекватно реагувати на ці сили, або їй доведеться «піти зі сцени». Таким чином, керуюча ланка розглядається як пасивний елемент стратегічного процесу, його задача – ідентифікація зовнішніх сил і забезпечення адаптації організації [4, с. 238].

Школа конфігурації. Кожній школі – свій час і своє місце. Школа конфігурації фундаментально відрізняється від інших науково-практичних напрямків тим, що вона готова до всезагального застосування, пропонуючи конкретний спосіб поєднання всіх стратегічних ідей. Процес побудови стратегії зводиться до розробки концепцій чи формального планування, до систематичного аналізу або ведення керівництва, до скооперованого навчання чи конкурентної політики, до сконцентрованості на індивідуальному навчанні, колективній соціалізації чи обмежується реакціями на дію зовнішнього середовища. Проте її обов'язковою умовою виступає своєчасність вжитих дій і їх адекватність контексту [4, с. 250].

Розглянуті десять шкіл, на наш погляд, можна поділити на три підгрупи відповідно до наповнення стратегічної складової планування економічного розвитку.

До першої підгрупи варто зарахувати перші три школи, а саме: школу дизайну, планування та позиціонування. У цих школах рівень наповнення стратегічної складової знаходиться на низькому рівні. Вони описують, як повинні формуватися стратегії, а не

те, як вони реально формуються. Так прихильниками школи дизайну досить небагато написано щодо фактичного розвитку стратегії, акцент робиться на тому, що цей процес є творчим актом. Школа планування та позиціонування зі своєю схильністю до аналізу і розрахунків принизили роль формування стратегії і здійснення стратегічного аналізу на користь самого процесу. Розробка стратегії – це значно більш багатий, важкий і динамічний процес, аніж той, упорядкований і статистичний, що описується цими школами.

Наступні шість шкіл можна віднести до другої підгрупи, де стратегічна складова планування економічного розвитку описана на середньому рівні. Так школа підприємливості висунула на перший план такі важливі аспекти формування стратегії, як попереджувальний характер цього процесу і ту роль, яку грають в ньому індивідуальне керівництво і стратегічне бачення. Представники когнітивної школи вдало акцентують увагу на тому, що процес формування стратегії є в тому числі процесом пізнання, а створення стратегії є досягненням розуміння. Спираючись на постулати школи навчання, можна досягти вдалої побудови стратегії, проте тут варто не допустити крайньої дезінтеграції, які можуть привести до неправильної стратегії, її реальної відсутності чи втрати.

Позитивною особливістю шкіл цієї підгрупи є те, що вони відходять від точного аналізу і розрахунків при формуванні стратегії. Відсутність чіткості, наприклад, у школі дизайну, вважається свідченням непродуманості стратегії. Проте жодні розробки не дозволять шляхом спираючись на формальні процедури передбачити збої в послідовному розвитку подій та інформувати менеджерів таким чином, щоб вони могли створити нові стратегії.

Формування стратегії є «гнучким» процесом і досягнення такої «гнучкості» представниками школи влади, яка трактує процес формування стратегії як відкриту боротьбу за вплив, який особливий акцент робить на важливості використання менеджерами владних і політичних рішень. Прихильники школи

культури підтримку стратегічної стабільності організації бачать у розвитку культури відповідної організації. Аналізуючи школи цієї підгрупи, ми поступово знижуємо роль вищого керівництва у розробці стратегії на користь інших сил. Заключною ланкою цієї тенденції є школа зовнішнього середовища, яка в один ряд з керівництвом і організацією розглядає зовнішнє середовище, як основну силу стратегічного процесу.

До останньої підгрупи нашої класифікації належить лише одна школа – школа конфігурації. Тут наповнення стратегічної складової планування економічного розвитку організації знаходиться на високому рівні, який досягнутий саме завдяки тому, що ця школа готова до всезагального застосування, пропонуючи конкретний спосіб поєднання всіх стратегічних ідей. Проте варто мати на увазі, що та сама послідовність, яка приводить до успіху, може привести і до поразки. Вибір правильної конфігурації – важкий процес досягнення рівноваги. Менеджерам потрібно уникати як зайвої простоти конфігурації, так і її надмірної ускладненості.

Таким чином, процес стратегічного планування посідає центральне місце в системі стратегічного управління. Більшість західних і східних організацій використовують стратегічне планування для того, щоб змінити себе, вийти з безнадійних ситуацій, які сформувались зовні та всередині підприємства.

Проаналізувавши генезу теорій планування з позиції визначення перспектив економічного розвитку підприємства та здійснивши групування шкіл теорії планування відповідно до сутнісного наповнення стратегічної складової планування економічного розвитку підприємства варто наголосити на різноманітності поглядів щодо даної, досить важливої економічної категорії. Крім того, відповідно до конкретних умов діяльності господарюючого суб'єкта, а, отже, відповідно до конкретної застосовуваної теорії планування розвитку, можна зазначити, що планування є видом управлінської діяльності, спрямованим на вибір оптимальної альтернативи розвитку об'єкта, розрахованої на певний період.

Список літератури

1. Іванова, В. В. *Планування діяльності підприємства [Текст] : навч. посібн. / В. В. Іванова. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 472 с.*
2. Крейнер, Ст. *Библиотека избранных трудов о бизнесе. Книги, сотворившие менеджмент [Текст] / Стюарт Крейнер; [пер. с англ.]. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2005. – 368 с.*
3. Мескон, М. Х. Франклин. *Основы менеджмента [Текст] / Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф.; [пер. с англ.]. – [3-е изд.]. – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2008. – 672 с.*
4. Минцберг, Г. *Школы стратегий [Текст] / Минцберг Г., Альстренд Б., Лемпел Дж.; пер. с англ. под ред. Ю.Н.Каптуревского. – СПб.: Питер, 2000. – 336 с.*
5. Мостенська, Т. Л. *Менеджмент [Текст] : підручн. / [Мостенська Т.Л., Новак В.О., Луцький М.Г., Міненко М.А.]. – К.: Сузір'я, 2007. – 690 с.*
6. Ожегов, С. И. *Словарь русского языка. Ок. 57000 слов [Текст] / С. И. Ожегов; под ред. Н.Ю. Шведовой. – 19-е изд., испр. – М.: Рус.яз. – 750 с.*
7. Раєвнева, О. В. *Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі [Текст] : монографія / О. В. Раєвнева. – Х.: ІНЖЕК, 2006. – 496 с.*
8. *Радянський енциклопедичний словник. – М.: Радянська енциклопедія, 1980. – 1109 с.*
9. Черемисина, С. Г. *Развитие виноградно-винодельческого производства Крыма [Текст] : монографія / С. Г. Черемисина. – К.: ННЦ ІАЭ, 2006. – 490 с.*
10. Яременко, О. Л. *Управління розвитком суб'єктів господарювання [Текст] : монографія / О. Л. Яременко [та ін.]; за заг. ред. О.Ш. Яременка, Г. В. Строкович; Народна Українська Академія – Х.: Вид-во НУА, 2008. – 500 с.*

РЕЗЮМЕ

Кулинич Юрий

Генезис теорий планирования с точки зрения определения перспектив экономического развития предприятия

В статье рассмотрена сущность категории стратегическое планирование, причины роста роли стратегического планирования в современных условиях, исследована эволюция взглядов на процесс планирования, проанализированы взгляды разных школ стратегий на процесс планирования экономического развития и осуществлена классификация теорий планирования согласно определению перспектив экономического развития предприятия.

RESUME

Kulynych Yuriy

The genesis of theory of planning from the point of determination of the prospects for economic enterprise's development

This article deals with the essence of the category of strategic planning, the reasons for the growth of strategic planning in today's economy. The evolution of views for the planning process is considered. The ideas of different schools about the planning of strategies of economic development are analysed. The classification of theories according to the definition of the economic development of the enterprise has been done.

Стаття надійшла до редакції 9.10.2012 р.